

Ivan Vidak
Radio Siga
(prvo poglavlje)

tko? što?

Teška je i nezahvalna zadaća pronaći uzroke i opisati prirodu nesvakidašnje lijenosti Kalmana Gubice. Čini se da ta gotovo drevna osobina, koju stoljećima razdire hipoteka jednog od sedam smrtnih grijeha, čak ni danas ne može umaći uskogrudnim i sasvim pojednostavljenim tumačenjima. Pritom mnogi gube iz vida da se ljudski rad ne obavlja samo rukama i nogama već i glavom, te da se baš taj nevidljivi rad nerijetko izdvaja kao krunski biser čitave slavne povijesti ljudskog roda. I mnogi od onih koji su proveli prave male vječnosti gledajući u nebo, zemlju, vatru ili vodu, te iz toga iscijedili nekoliko bistrih fragmenata inače mutne i nejasne slike, nerijetko su, kao i Kalman, u svojim sredinama proglašavani običnim lijenčinama. Cvrčcima koji ugodno gude pod ljetnim suncem dok vrijedni mravi, okupani znojem, psuju svoj gorki usud. Istina, Kalman nije bio ni filozof ni zvjezdoznanac — niti mislilac bilo koje vrste — ali nije bio ni parazit. Pouku te tendenciozne basne, koju je svojevremeno čuo od župnika Pijukovića, Kalman je odbacio s indignacijom. Jer, molit ću lijepo, Kalman Gubica nijedne zime nije došao susjedu i tražio da mu udijeli, primjerice, kakav obrok ili malo drva za ogrjev. Uostalom, nekakav čudan osjećaj ponosa i dostojanstva, u njega predimenzioniran do grotesknih razmjera, nije mu dopuštao da se ni pred kim ponižava; bar ne svjesno i svojom voljom. Geneza tog gladnog dostojanstva krije se upravo u silnom siromaštvu u kojem je Kalman rođen, kao i gotovo svaki stanovnik Sige. Jer siromaštvo, poznato je, pored čitavog spektra muka, nerijetko najsnažnije udarce zadaje upravo čovjekovom osjećaju dostojanstva.

Kalman Gubica rođen je u grijehu tisuću devetsto dvadesete godine, u Sigi. Njegovoj majci Marti Gubica, već kao „staroj curi“ od dvadeset i sedam godina, pameću je zavrtio došljak iz Mađarske, Lajoš Koroši. Taj Koroši je pobjegao iz Mađarske tisuću devetsto i devetnaeste zbog aktivnog sudjelovanja u revoluciji Béle Kuna, te se punih godinu dana skrivao po selu jer su mnoštvo tadašnjih prebjega tražile i jugoslavenske vlasti. Srećom, među sirotinjom u Sigi bilo je dosta simpatizera socijalističkih ideja pa Korošiju nije falilo ni vode, ni hrane, ni krova nad glavom. A kako u selu i nije bilo prave represivne stege — odnosno, šest redara i njihov narednik nisu bili osobito poduzetni — tako je Koroši odlazio čak i na njivu u ispomoć svojim dobročiniteljima. Navodno je tamo Marta i upoznala Korošija. Na njivi. Nije bilo očevidaca

njihovog odnosa, nitko ih nigdje nije vidio same, ali kada se jednog praskozorja Koroši s nekolicinom ljudi spremao za put u Ameriku i odložio svoj skromni zavežljaj na zaprežna kola, prišla mu je, sad već vidno trudna i društveno obilježena Marta, i uhvatila ga za ruke. Šandor Kiš, koji se u tom času ondje zatekao i prevodio njihov rastanak, budući da se Lajoš i Marta riječima nisu mogli osobito dobro sporazumjeti, kasnije je pričao kako je Mađar obećao da će poslati po nju čim se skrasi, ili joj barem poslati novac za put. Marta ga je tiho ispratila pa se oprezno, prije jarkog sunca, vratila kući gdje je jedna druga zaprega čekala da trudnicu odveze na njivu. Nekoliko mjeseci kasnije rodio se Kalman. U obiteljskoj kući njegove majke, koja je ondje živjela s roditeljima, nije bilo nikakvih turbulencija zbog njegova dolaska. Roditelji, već stariji ljudi, bili su sretni zbog potomstva i progutali su to malo nelagode izazvane nezakonitošću djeteta. Međutim, po svoj prilici je i Amerika progutala Korošija jer o njemu više nitko nije čuo ni riječi. Marta ni s kim o tome nije govorila, držala se pomalo samozatajno i odlazila kao nadničarka na rad u baranjske pustare. Putovala bi nedjeljom popodne i vraćala se tek u predvečerje sljedeće subote; sutradan bi ponovo odlazila. To je počelo kada je Kalmanu bilo tek osam mjeseci i, na neki način, nikada nije prestalo. Naime, četverogodišnji Kalman posljednji je put vidio majku onog nedjeljnog popodneva kada mu je, zbog silne uznemirenosti i moljakanja da ne ide, po tko zna koji put skuhalo čaj od maka i ispratila ga u san. Nakon toga se više nikada nije vratila iz baranjskih pustara i nitko nije znao reći što se točno dogodilo. Oni Sižani koji su radili s njom sjećali su se da je još u petak bila s njima. Međutim, u subotu, na dan kada je trebalo otići kući, nitko je nije vidio. U Sigi su kolale svakojake priče: da je Koroši konačno poslao po nju ili da je čak osobno došao, da je pobjegla s nekim predradnikom s pustara, da ju je netko ubio jer mu se odbila podati, da je mrtva upravo zato što se nekom podala, da je pobjegla kod razbojnika Čaruge i da se skriva s njim... Svašta je pričao narod, ali istinu nitko nije znao. Naposljetku je sve ostalo misterij. Jedino što je do dana današnjeg ostalo neporeciva činjenica jest to da Martu nitko više nije vidio u Sigi. Njezina je priča služila Sižanima za plašenje nestašne djece, pogotovo djevojčica — „Završit ćeš ko ona Marta Gubica!“ — kao da nema sumnje da je njena sudbina doista i bila kobna — a jedina osoba koju je ta priča doista plašila bio je Kalman.

Te prve četiri godine života s majkom Kalman se sjećao mutno i jedva, bljesnula bi tek pokoja slika. To je, naravno, razumljivo s obzirom na njegovu dob, čak i ako znamo da je Marta dobre dijelove zime ipak provodila u Sigi jer tada u pustarama nije bilo posla za sve. Međutim, i da je bio stariji, tih zima se ne bi sjećao jer mu je Marta davala čak i za seoske prilike previše čaja od maka. Taj osebujni napitak užasna okusa nije bio stran ni jednoj obitelji u Sigi. Rijetko koje

dijete nije bar jednom u ranom djetinjstvu pilo čaj od maka da bi se umirilo, spavalo ili naprosto „imobiliziralo“ na određeno vrijeme, kada su odrasli trebali nešto napraviti, a dijete je samo smetalo i nije bilo nikoga tko bi ga mogao pripaziti. Svjedočanstvo o tome ostavio je svojevremeno stari župnik Paja Kujundžić: „Mnogo je u Sigi ostarelih lica, a ritki je dug život. Čemu po mojem skromnom mnenju to će biti uzrok što ovaj narod rano počima živeti; u najnovije vrime, pošto je nestalo paše a siromaštvo poraslo, prirano se laćaju poslova. A najopasniji uzrok biće što otrov-jaku rakiju piju i truju život svoj. Sotog biva da i razvitkom tila sve većma zaostaju, nije moguće da se redovno uzdrži zdravlje i potpuno razvije tilo, koje majka već u utrobi svojoj truje rakijom, posli poroda nastavlja 'likom od sna', kad uzraste opet rakijom do groba.“ U danima brige zbog nestale kćeri baka i djed su prestali Kalmanu kuhati „lik od sna“ a njegova silna uznemirenost činila im se opravdanom s obzirom na okolnosti. Međutim, kada je mali Kalman pao u zastrašujuću groznicu koja je na trenutke imala karakteristike potpunog ludila, bili su prisiljeni pozvati doktora Mihaela Dajča, koji im je ostavio neki lijek, najavio da će groznica trajati oko mjesec dana i rekao da mu nakon prolaska simptoma više ni u ludilu ne daju čaj od maka. I doista, nakon mjesec dana Kalman se pridigao iz kreveta, umirio i postao tiho, zamišljeno, ali ipak pomalo nervozno dijete.

Život na selu ne ostavlja puno vremena za žalovanje. Golo preživljavanje tjera ljude da prošlost bez puno oklijevanja ostavljaju iza sebe, da se čvrsto zubima drže za skute vremena koje će ih neumoljivo odvući u sutra. Ali treba se doista čvrsto držati, krvnički, sve dok ne popucaju zubi i čovjeka ne napusti snaga. A kada se to dogodi, treba ostati miran, ne ludovati. Baš onako kako je to napravio Kalmanov djed već godinu dana nakon Martina nestanka kada ga je na njivi dohvatio infarkt. Čovjek koji je od svoje sedme godine vrijedno radio sve što je mogao, srušio se licem u pjeskovitu suhu zemlju jednog vrelog kolovoza. Nekolicina muškaraca priskočila mu je upomoć ali se, ustvari, nije imalo što učiniti. Samo su ga okrenuli na leđa i gledali kako mu se na prašnjavom licu vlaže i šire velike mutne oči, kako bolni hroptaji postaju sve rjeđi i plići i kako mu se, naposljetku, pogled zalijepio negdje visoko, na plavom i bistrom svodu iznad njega. Imao je samo pedeset godina, ali to je već bila pristojna dob za Sigu tog vremena gdje je i tijelu i duhu već nakon pet desetljeća bilo svega dosta. Iako je običaj bio da muškarci uzimaju znatno mlađe žene, Kalmanovi baka i djed bili su vršnjaci. Svakako da je nestanak kćeri ozbiljno naćeo i nju, ali joj je unuk bio velika utjeha. Pa je i ona odlazila u nadnicu — ali isključivo lokalno, u Sigi, kao što je to ćinio i djed — i pokušavala odgojiti unuka najbolje što je mogla. Probudila bi se usred noći i pod svjetlošću svijeće, još prije prvih pijetlova, spremala hranu za taj dan. Zatim bi otišla na njivu i vraćala se tek predvećer. Kalmana bi probudile prve

zrake sunca, ustajao je i umivao se vodom iz lavora koju mu je pripremila baka, a zatim odlazio u dvorište i svojim malim i nespretnim rukama hranio živinu. Nakon toga preostalo bi još samo da otvori kapiju i pusti patke na Stari Dunav i time bi završio jutarnji dio njegovih obveza. Ta čudnovata pernata bića, patke, bilo je dovoljno pustiti na ulicu i one bi same pronašle put do starog korita Dunava. Tamo bi ostajale cijeli dan, a navečer bi se u jatu dogegale pred kapiju, nakon čega ih je samo trebalo pustiti unutra. Događalo se da sad već petogodišnji Kalman ne može zatvoriti kapiju nakon odlaska pataka i tada bi odlazio po pomoć kod stare susjede Eve, reduše koja je jedina ostajala u kući nakon što bi članovi njezine obitelji otišli za poslom i kuhala. Ostatak dana, dakle, Kalman bi bio prepušten sam sebi. Ulica ga tada još uvijek nije pretjerano privlačila jer su kuća i dvorište bili nepregledno carstvo čudesa. Dvorište je bilo podijeljeno na dva dijela: prvi dio koji se pružao uz kuću, s poljem djeteline i bunarom, i drugi dio iza kuće, odijeljen drvenom ogradom, u kojem se nalazilo nekoliko voćki, zasađeno povrće i sasvim majušno polje kukuruza. Prvo bi, s osjećajem neizmjerne ugode, prošetao kroz malo polje djeteline koje se naslanjalo na zemljani plato oko ograđenog bunara, poklopljenog s nekoliko dasaka na koje je bilo naslagano krupno kamenje kako ih Kalman ne bi mogao podići. Istjerao bi iz djeteline svaku leteću bubu koja se tamo skrivala i zatim odlazio do drugog dijela dvorišta, bostana, i znatiželjno provjeravao koliko su narasle biljke. Od petogodišnjeg djeteta očekivalo bi se da ostavlja nered za sobom, međutim, Kalman je bio sušta suprotnost tom očekivanju. Krotko se kretao kamo god je išao i pazio da svaku stvar vrati gdje ju je bio pronašao i uopće je pokazivao vrlo istančan osjećaj za red. Takvo ponašanje zadržao bi i unutar kuće. Baka se negdje po njivama pomalo nesigurno hvalila ljudima — pribojavajući se da bi to ustvari mogao biti i razlog za zabrinutost — kako njen unuk kao da lebdi zrakom. Jer su zemlja ispod „tepiha“ — rasparanih i opranih starih vreća ili krpara šivanih od odbačene i iznošene odjeće — i tanak sloj kreča na njoj ostajali baš onakvima kakve ih je jutros ostavila (provjerila je!) pa je jedino objašnjenje bilo da dijete ili mirno sjedi ili lebdi zrakom, što bi uvijek nasmijalo sve oko nje. Istina je bila da se Kalman naprosto nije puno kretao po kući. Provukao bi se pored skromnih komada namještaja do dugačke daske koja je služila za spavanje, postavljene uza zid do peći, sjeo na perine napunjene kukuruznom oljuštinom i dugo i tiho gledao oko sebe s neobičnom pozornošću, kao da čuje nešto što nitko drugi ne čuje. Zimi je organizacija života iz razumljivih razloga bila ponešto drugačija. Za početak, baka nije odlazila na njivu nego je zarađivala svojim razbojem za tkanje te je opskrbljivala čitavu Crkvenu ulicu tkaninama za presvlake, košulje, gaće i kojekakve slične potrepštine. Kalman bi, unatoč hladnoći i ogoljenosti koju donosi zima, svejedno dobar dio dana proveo na dvorištu, a onda mirno i sanjivo promatrao bakin razboj, opet s one iste daske i perine, sve dok ga san ne bi sasvim svladao.

Kada je napunio sedam godina, došlo je vrijeme za upis u četverogodišnju školu. To je po mnogočemu bio prvorazredan događaj u Kalmanovu mladom životu. Zbog ponešto specifične obiteljske konstelacije, ali i zbog njegova osebujna karaktera, Kalman do svoje sedme godine nije imao osobito bogat društveni život. Površno je poznao nekoliko dječaka iz svoje ulice, jer su njihovi susreti, toliko rijetki da puno više od imena o njima nije znao, bili obilježeni određenom dozom nepovjerljivosti. A tome nije pomagala ni reputacija mađarskog kopileta koje živi s bakom, ne interesira se za stvari koje bi trebale interesirati jednog zdravog pučkoškolca — kao što su ribolov, mišarenje, tučnjave i čitav niz nepodopština koje su načelno nepoželjne, ali očekivane i njihov izostanak zabrinjava roditelje — i, uopće, ni na koji način ne pridonosi poboljšanju svog društvenog položaja. Međutim, u relativno kratkom roku taj položaj je kroz školu, do određene mjere, popravljen. „Do određene mjere“ jer ne možemo reći da je postao osobito popularan, i dalje je za mnoge bio naprosto čudan, ali je uspio postati prihvaćen od nekolicine učenika, i to, avaj!, baš od nekolicine onih najgorih: ponavljača i budućih lola i konjokradica. Taj mali socijalni iskorak neće se pretvoriti u neko dugotrajnije prijateljstvo, s tim mladim ljudima u budućnosti će se tek pozdravljati na ulici, ali će mu omogućiti da kroz tu instituciju prođe makar rubno prihvaćen, a s obzirom na reputaciju i položaj dječaka kojih se držao u školi — poštedit će ga i eventualnih batina koje je mogao fasovati. Kao učenik, Kalman je pokazivao određene znakove bistrine. Ali se dojam u učitelja mahom zaustavljao na tome jer su se baš u to vrijeme počele iskazivati njegove tendencije ka lijenosti. On kao da je sve razumijevao s lakoćom, ali nikada se ni milimetra nije pomakao s tog mjesta jer učenje i pamćenje pod pritiskom obaveze nikada nije mogao svladati. Razvijao je strahovit otpor prema svakom usmjeravanju, ispitivanju i pokušajima stege, te je već za prvih školskih dana nekoliko puta ušao u sukob s učiteljem Milanom Stojšićem. Sva sreća pa mu je „Mima“ (kako su učitelja zvali Sižani) uglavnom gledao kroz prste — čak iskazivao simpatije — jer je cijenio njegov ipak bistar, autentičan i, naposljetku, neiskvaren um.

Zima tisuću devetsto dvadeset i osme na devetu bila je jedna od najhladnijih čak i u sjećanju starih Sižana. Tog siječnja, dok se u staroj kraljevini zavedila diktatura, a Kalman pohađao drugi razred, temperature su se spustile do minus dvadeset i sedam stupnjeva. Puna dva mjeseca sve je bilo smrznuto, ljudi su konjskim zapregama prelazili Dunav, i to onaj pravi, kao da prelaze livadu; lovci su po šumskim hranilicama zabrinuto ostavljali hranu za divljač, snijeg se odbijao zaprljati i otopiti, a vrijeme kao da se zaustavilo. Jednog od tih siječanjskih dana, po povratku iz škole, Kalman je pronašao svoju baku kako sjedi u dvorištu, leđa naslonjenih na kružni zid bunara. Oči su joj bile sklopljene, glava lagano obješena prema desnom ramenu, a

na obrvama, trepavicama i rijetkim, paperjastim brkovima već se pohvatalo inje. Tako je te hladne zime dvadeset i devete godine Kalman ostao potpuno sam.

Ostanak djece bez ijednog člana uže — a često i šire — obitelji, u Sigi nije bila nikakva novost. U ta vremena smrt je bila česta, rana, i kao da je bila integralniji dio ljudskih života nego što je to danas, kad ju se često promatra kao strani, gotovo neljudski događaj koji prijeti s kraja staze, iz mraka. Ljudi su u ono vrijeme još uvijek umirali od tuberkuloze, povremene epidemije kolere, neuhranjenosti, iscrpljenosti i kojekakvih drugih boljki koje današnjem čovjeku nerijetko više ne predstavljaju veliku opasnost. Dakako, i alkohol je bio važan kosac. A sve te smrti neminovno su za sobom ostavljale i malodobnu djecu kojoj više nitko nije ostao. Za njih je brinuo Siročadski otac, osoba koju su seoski „knez“ i njegovi namještenici imenovali tutorom siročadi. Za tu djecu je čitava Siga skupljala hranu, a Siročadski otac ju je svakodnevno distribuirao (pomoću žena koje su je spravljale), istovremeno brinući i o njihovim drugim potrebama; kao što je, primjerice, redovito pohađanje škole. Ona djeca koja su naslijedila kuću, a nisu bila premlada da bi sama u njoj živjela, ostajala su u svojim kućama. Ona koja su bila premlada davana su na skrb voljnim obiteljima ili su smještana u Sirotinjsku kuću, instituciju — odnosno, najobičniju kuću — u koju su smještani svi ljudi, mladi ili stari, koji su ostali bez boljeg rješenja. Kalman je bio rubni slučaj. Iako je s nepunih devet godina bio još premlad da bi živio sam, Anton Klet, Siročadski otac u tom razdoblju, od svoje je ujne Eve, a Kalmanove susjede, čuo kako je mali već dugo naviknut na osamu te kako mu je ona spremna pomoći kad god zapne, kao što je to činila i dosad. Tako je Kalmanu dopušteno da ostane u svojoj obiteljskoj kući uz ionako svakodnevne susrete sa susjedom Evom, koja se sama ponudila da će mu kuhati, samo neka joj dostave namirnice, i uz posjete samog Antona Kleta koji je dolazio jednom ili dvaput tjedno. Treba reći i da je bilo nešto daljnje rodbine, ali su se, najvjerojatnije zbog straha od gladi, oglašivali o Kletove apele za pomoć Kalmanu.

Osim one šačice veleposjednika, ponešto zanatlija i trgovaca, većina Sižana jela je istu skromnu hranu kakvu je, primjerice, jela i siročad Antona Kleta. I to po točno zadanu redu, što je, po svoj prilici, olakšavalo redušama kuhanje i oslobađalo ih glavobolje svakodnevnog odgovaranja na pitanje što kuhati. Pa je tako ponedjeljak bio dan za suparni krumpir i su(ho)parnu pogaču, utorak za grah bez zaprške, srijeda za šterc krumpir i tijesto s čorbom od krumpira, četvrtak za krompiraču sa slaninom, petak za grah s papulom, bez zaprške, subota za poparu i rezance od griza, a nedjelja za kokoš na čorbu („lipu čorbu“) s poljancima ili meso začinjeno octom. Ili su naprosto i nedjeljom skuhalo grah, ovaj put sa zaprškom. Zadržavanje prehrambene i školske rutine, kao i ostanak u vlastitu domu, do određene su mjere ublažavali Kalmanov gubitak i

posljednjeg člana obitelji. Klet i svi ostali s kojima je Kalman bio u doticaju bili su iznenađeni njegovim stoičkim manirama. Naime, on na bakinom sprovodu, za razliku od djedovog, nije pustio suze ni glasa, i ljudi su već govorili o „sirotom Kalmanu“ koji je prije isteka svog prvog desetljeća već morao doživjeti toliko nesreće. Kojem su zacijelo „presušile suze“ i „prepuklo mu je srce“ i još mu je koješta, a sve se da opisati s nekoliko okamenjenih fraza koje se čuvaju za velike nesreće.

U takvom aranžmanu, bez većih promjena, Kalman je dočekaao kraj četverogodišnje škole. Za kraj školovanja, kao nagradu, učitelj Mima odveo je sve maturante u kino Nikole Beškina, lokalnog trgovca koji je jednu od svojih zgrada adaptirao u kinodvoranu i kupio projektor u Beču. Obične drvene stolice bile su posložene u deset redova od kojih su prva dva te večeri bila rezervirana za maturante. Uz desni zid, na izdvojenim stolicama, sjedila su četiri vatrogasca, dok su uz lijevi, već sasvim blizu platna, bile namještene orgulje za kojima je sjedio crkveni kantor Rotlander. Maturanti su se smjestili na svoja mjesta u polumraku, ostatak redova odavno su popunili ostali zainteresirani Sižani, i već za par trenutaka nastupila je potpuna tmina ispunjena udaljenim i tihim brujanjem agregata na gorivo koji je negdje u dvorištu proizvodio struju. Sve je to uskoro progutao zastrašujući zvuk orgulja prateći igru svjetla na velikom platnu i čitava stvar je djelovala poput kakve kino-mise: kantor drugo nije znao svirati pa je svirao iste napjeve koje svira u crkvi. Otkako su se u Sigi počele održavati kino predstave, Sižani su se uglavnom navikli na filmove Charlieja Chaplina i Harryja Piela pa su sada, kada se pred njima uz pratnju orgulja počela razmotavati vrpca „Kabineta doktora Caligarija“, ostali potpuno šokirani. Nitko nije napustio predstavu, filmovi su još uvijek bili prefascinantan fenomen, ali je većina nervozno pocupkivala na stolicama i povremeno okretala glave ili prekrivala oči dlanovima. „Jezus Marija“, prošaptala bi poneka žena i skupljena stopala zavukla dublje pod stolicu. Djeca su uglavnom glasnom grajom odagnavala napetost pa su ih stariji utišavali. U svakom slučaju, ubrzo se selom pronio glas o neobično užasavajućem filmu pa su ga skoro svi, bar iz najobičnije znatiželje, poželjeli pogledati. To je rezultiralo molbama župniku Pijukoviću da se mise neko vrijeme održavaju bez orgulja jer je njihov zvuk strašljive seljane previše podsjećao na jezu koju su doživjeli u kinu. Još su do kraja tog ljeta ulice noću bile praznije nego inače, a poneki birtaši zaključavali su vrata po zalasku sunca pa nam to ustvari više govori o stanju uma tadašnjih Sižana nego o utjecajima njemačkog ekspresionizma.

Kalmana se film duboko dojmio. Doduše, on nije toliko dijelio jezu s većinom Sižana, iako ni nje nije nedostajalo, koliko je osjećao duboku fasciniranost svijetom koji je u filmu vidio. Zar

je to Njemačka? Ako takav svijet postoji u Njemačkoj, kakva sve grozna čudesa krije ostatak planeta? Što sve živi po onoj velikoj karti koju je učitelj Mima prostirao pred njima?

Kuća koju je Kalman naslijedio, a pogotovo njeno dvorište, ubrzo je doživjela dramatične promjene. Mnogi bi opet rekli da se radi o lijenosti i nemaru, ali Kalman je iz nekog razloga ćutio silno zadovoljstvo promatrajući kako priroda okupira veliko dvodijelno dvorište, kako se sve pretvara u gustu prašumu u kojoj je Kalman vidio obilje života, hladovine i mira, a svi ostali najobičniji parlog. Jedino što je u toj divljini povremeno „kultivirao“ bila je kratka, uska i kosa staza popločana ciglom koja je vodila od kapije do ulaza u kuću. Kada bi kloroplastni život probio kroz prostor među ciglama i počeo otežavati hod po stazi, Kalman bi uzeo pletenu korpu i počupao tek onoliko raslinja da se može neometano prolaziti. Ponekad bi satima znao sjediti u otvorenom ganku kuće, promatrati taj tihi život i osjećati kako ga mir ispunjava poput hladne boze u ljetni dan. Tako je živio čitavo to maturantsko ljeto, sve dok ga u jesen Anton Klet nije suočio sa stvarnošću. Krajem listopada tisuću devetsto trideset i prve godine, jedne prohladne nedjelje, Kalmana su posjetili Klet i župnik Pijuković. Predočeno mu je kako više baš i nije toliko mlad i bespomoćan, kako ga institucija Sirotinjskog oca ne može hraniti do vijeka i kako bi bilo vrijeme da se uhvati nekog posla. Od šegrtovanja su ga odgovarali jer bi to značilo da će još barem tri godine biti bez prihoda, a kad se i to svrši, po svojoj prilici mu neće biti lako jer su i majstori i trgovci bez posla, velika kriza i dalje traje, a njen ishod je neizvjestan. Laknulo im je kada su uvidjeli da Kalman nema nikakvog interesa postati zanatlija. Zatim su zaključili da je s jedanaest godina možda još uvijek premlad za cjelodnevni rad na njivi, tako da ni nadničarstvo još uvijek, što se njih tiče, nije dolazilo u obzir, iako nadničarstvo malodobne djece nije bilo nikakva novost. No, vremena su se mijenjala. Ni ne razmislivši o Kalmanovom odlučnom „nije to za mene“, župnik Pijuković je istupio s očito unaprijed pripremljenim prijedlogom. Naime, kako je kantor Rotlander, očito uvrijeđen redukcijom orgulja na misi nakon „Kabineta doktora Caligarija“, demonstrativno napustio Sigu, mjesto crkvenog kantora ostalo je upražnjeno. A župnik Pijuković se, eto, sjećao njegove bistrine na satovima vjeronauka, pa mu je ponudio da ga osobno podučiti svirati nekoliko jednostavnih duhovnih orguljaških skladbi kako bi mogao postati novi kantor. Naravno, ako se stvar pokaže dobrom idejom, i Kalman izrazi smisao, interes i angažman — perspektive ne nedostaje. Kalmana je ideja načelno zainteresirala, ali je župnik Pijuković, već nakon par radnih susreta u crkvi, uvidio svu naivnost svoje nakane. Za početak je Kalman pokazao potpuno odsustvo bilo kakvog talenta. A kada se Pijuković prisjetio svojih studijskih muka učenja sviranja orgulja, osjetio se čak i donekle posramljenim zbog svoje nepromišljenosti i sasvim neutemeljene ambicioznosti.

Pa je ubrzo Kalmana „otпустиo iz službe“ i dao mu dovoljno novca da preživi zimu. Odnosno, dao je novac Antonu Kletu koji je ovaj objeručke prihvatio, a pitanje Kalmanova radnog angažmana nije potezano do proljeća. Kalman je zimu proveo lutajući smrznutom prirodom, po prvi puta upoznavajući širu okolicu mjesta svog rođenja. Ljudi su zbunjeno promatrali osamljeno dijete koje luta atarom, ponekad mu čak zabrinuto nudeći pomoć ili prijevoz svojim zaprežnim kolima. On bi najčešće samo odmahnuo rukom i nezadovoljno zamrmljao jer su mu ljudi kvarili doživljaj i nastavio žustro koračati prema nekom svom zamišljenom cilju. U tim šetnjama najveću pozornost privukao mu je život koji se odigravao uz Stari Dunav kao zasebni entitet na rubu zajednice, sa svojim pravilima, ritmom i navikama. Siga je do tisuću devetsto i druge bila naselje na obali Dunava. Korito rijeke tu se zavojem spuštalo od glavnog toka (sjever-jug) nekih pet kilometara prema istoku, poput dojke na čijem se vrhu, kao bradavica, nalazilo naselje Siga. Ali melioracijskim radovima između tisuću osamsto devedeset i osme i tisuću devetsto druge prokopano je novo korito Dunava preko Blaževice i Kalandoša koje je sa svojih jedanaest i pol kilometara dužine odsjeklo stari zavoj, dojku Sige, i tako naselje spasilo od poplava, ali ga i lišilo neposrednog dodira s Dunavom. Plovni promet još je neko vrijeme išao starim tokom, sve do otprilike tisuću devetsto desete, a onda su brodovi viđani sve rjeđe, da bi uskoro gotovo sasvim iščezli. Ipak, ponešto teretnog prometa je opstalo, pogotovo onog koji se ticao prenošenja drveta iz šume preko Starog Dunava i transporta pšenice šlepovima. Ali najdulje od svega održale su se vodenice; dvije će ostati u funkciji sve do sredine stoljeća. Do današnjih dana prostor između starog i novog korita Dunava bit će ispresijecan mnoštvom kanala i prokopa pa će Stari Dunav pod selom sve više gubiti vezu s novim tokom i snagom vode; posljedično, čitav će se prostor pretvarati u rit. Ali društveni život uz Stari Dunav u Kalmanovo je vrijeme bio vrlo bogat. Na starom brodskom pristaništu na Doli, koje je od tisuću osamsto sedamdeset i druge bilo pripremljeno i za prihvata putničkog prometa te je baš u tu svrhu bila izgrađena čarda „Linjak“, okupljao se sav svijet s vode. Vodeničari i korisnici njihovih usluga, ribari, dereglijaši, lađari, radnici brodogradilišta — svi su se oni okupljali u „Linjaku“. Ti su ljudi sa zadovoljstvom odbijali „uglašeni“ svijet seoskih bircuza kakvih je u Sigi bilo mnoštvo i odabirali sada već potpuno dekadentni „Linjak“ za svoje mjesto opuštanja i socijalnog kontakta. Nisu im smetali ni mnogi smutljivci, sumnjivi trgovci i šverceri koji su tu čardu također odabrali za svoje okupljalište. Važno je bilo gledati svoja posla. Tu su čak i žandari rijetko zalazili otkako je jedan od njih još tisuću devetsto dvadeset i treće nasmrt izboden nakon partije ajnca.

Kalman se pobliže upoznao s podunavskim svijetom u proljeće tisuću devetsto trideset i druge godine kada mu je Anton Klet predložio da ga zaposli kao kurtalaša. Kurtala je bila uže kojim su se teglile stare dereglije i teretne lađe. Primjerice, negdje na drugoj obali Starog Dunava nakrcali bi deregliju balvanima te ju je užadima trebalo prevući na drugu stranu pa onda uz obalu, sve do pristaništa na Doli. Deregliju su teglili ljudi ili konji, ali u svakom slučaju netko je povremeno trebao dugačkom, rašljastom motkom podizati kurtalu kako ne bi zapinjala za grmlje i panjeve uz obalu. Kalman je prihvatio ponudu više iz želje za vodom nego zbog samog posla. Ali je i odustao već nakon prvog dana, što iz lijenosti, što iz objektivnih okolnosti, jer je za dizanje kurtale trebala i kolika-tolika snaga i dobri živci; a nije se mogao podičiti ni s jednom od tih osobina. Tog prvog dana, nakon obavljena posla, radnici su ga pozvali na piće u „Linjak“ i uz smijeh odobravanja ga gledali kako proživljava šok prve popijene čašice rakije. Potapšali su ga po ramenu nakon vatrenog krštenja i nemalo se iznenadili kada se sutra ujutro nije pojavio na poslu. Ali pravo iznenađenje uslijedilo je kada su popodne u „Linjaku“ zatekli Kalmana kako sjedi za stolom s čašicom rakije pred sobom. Onaj radnik koji je umjesto njega tog dana morao dizati kurtalu bez puno rasprave ga je uhvatio za kragu i izbacio van, uz cerek svih prisutnih i napomenu da u „Linjaku“ nema mjesta za balavce i neradnike. Kalmana je to silno ražestilo, zajapureno je otrčao kući, zaključao za sobom kapiju i puna tri dana posramljeno lizao rane. Očekivao je da će mu Anton Klet još istog dana doći soliti pamet, ali to se nije dogodilo. Navraćala je samo Eva-neni s hranom, ništa ne zapitkujući. Međutim, nakon ta tri dana, Kalman je sam otišao na Dolu i zamolio radnike da ga puste da se vrati na posao. Hladno su ga odbili.

Taj događaj je na neki način rastavio Kalmana od mladenačke bezbrižnosti, ako je njegova mladost ikada i bila bezbrižna. Čitavo to ljeto Kalman je pomalo pokajnički tražio načina, svrhe i opravdanja za boravak na vodi. Moljaka je mlinare i siromašne ribare da mu udijele kakav posao, što su oni povremeno i činili, međutim, samo privremeno, od posla do posla, jer je rijetko tko mogao sebi priuštiti stalnu plaćenu pomoć. Ako je tko i mogao, takvi su odavno angažirali ljude od povjerenja. Tko bi riskirao s mladcem od jedva dvanaest godina koji je lađarima i dereglijašima već pokazao svoju nestalnu prirodu? Povremeno bi mu dali da pretovari koju vreću brašna, prebaci uhvaćenu ribu u čuvaricu, pomete, iscijepa i posloži drva — ali sve je to bilo, kako rekosmo, kratka vijeka i gotovo jedva plaćeno. Takvo jalovo životarenje bilo je Kalmanova rutina sve do zime. Baš kada je zbog hladnoće i snijega nestalo i to malo posla, zbog čega je počinjao lagano očajavati jer mu se, pored boravka na vodi, sviđala i nestalnost takvih angažmana, kao i sloboda koju je donosila, ukazala mu se nova prilika. Općina je svake zime unajmljivala ljude, najčešće Cigane ili one najsiromašnije, da prikupljaju led za općinsku

ledenicu. Rezali bi ga ili razbijali na Starom Dunavu ili na nekoj od poplavljenih jama, kakvih je nakon promjene toka rijeke bilo posvuda po ataru, pa ga na kolima ili sanjkama prevozili u ledenicu. Taj led bi sižanskim vlastima donosio lijepe prihode ljeti kada bi ga prodavali mesarima i birtašima. Anton Klet se i ovom prilikom dosjetio Kalmana. Zbog tog dječaka slutio je glavobolju. S jedne strane mu je bilo jasno da bi s njim moglo biti problema i da će ga puno teže otpraviti u život nego drugu siročad, a s druge je cijela ta stvar bila na neki način privatizirana jer se Eva, njegova ujna i Kalmanova susjeda, osobno zauzela za dječaka i preklinjala Antona da učini sve što može da se malom pomogne. A kako je Kalman pokazao interes za život na vodi, posao s ledom učinio mu se kao idealna prilika. Bar kratkoročno, do proljeća. Tako je i bilo. Kalman je pronašao veliku zadovoljštinu u prikupljanju leda za ledenicu, a kada je sa skupinom Cigana već prvog dana nakon obavljena posla svratio na piće u „Linjak“ — gdje su došljake, svakog tko uđe, prisutni prvo odmjerili pa se nezainteresirano vraćali svojim razgovorima i čašama, odobravajući tako ulazak — Kalman je smatrao da je njegov trijumf potpun. Tog dana prvi put se napio, povraćao do duboko u noć, ali je svejedno sutra u cik zore bio na dogovorenom mjestu i nije dopustio da mamurluk utječe na njegovu radnu učinkovitost. Tako je živio naredne četiri godine, sve do svoje šesnaeste: ljeti žicajući pokoji nadničarski angažman, a zimi razbijajući led. Doduše, valja priznati da je, otkako mu je „dopušten“ ulaz u čardu „Linjak“, čak nekako lakše dolazio do ljetnih angažmana, čemu je po svoj prilici kumovala činjenica da ga je svijet s vode na neki način prihvatio.

U tom razdoblju svoj puni razvoj doživjele su neke karakterne osobine Kalmana Gubice o kojima je već bilo riječi, ali su se pojavile i neke posve nove. Ne treba upadati u zablude pa njegov poslovni angažman smatrati izlječenjem od lijenosti. Naime, sve drugo u njegovu životu trpjelo je od općeg nedostatka volje da se bilo što učini: da se popravi kuća i okućnica, da se prikrpa dotrajala odjeća, da se razmisli o okolnostima i napravi bilo kakav plan... Doduše, često bi Kalman nešto započinjao, ali ubrzo bi dolazio do zaključka da se posao ne može obaviti kako treba — a fušati ne treba ni u ludilu! — pa bi posao odlagao i ostavljao nedovršenim. Možda je upravo gomilanje te pomalo osebujne, ali nipošto bezazlene frustracije koju donosi karakter „lijenog perfekcionista“ prouzročilo osnovnu manifestaciju njegova karaktera, onu koja se prva na njemu uočavala — bahatost. Kalmana se po ulasku u svijet odraslih najbolje moglo opisati kao bahatu nezalicu. Iako, kako znamo, jest bio bistar, on u svoju bistrinu gotovo ništa nije ulagao, osim svojevrsnog samoljublja i, kasnije, uvjerenja kako baš on sve razumije, a svi ostali su blijeđe sjene njegove pameti. Ta komotna pozicija postupno se razvijala, da bi kulminirala krajem Kalmanove adolescencije. Bahatost i beskompromisno samoljublje bili su njegova

glavna socijalna oružja. O strahu i katastrofalnom manjku samopouzdanja koji su iza svega stajali možemo samo nagađati, međutim, fascinantno je bilo vidjeti kako ljudi prihvaćaju zdravo za gotovo ono što im se servira i kako su mnogi s vremenom razvili poštovanje i zazor od tog glasnog i neugodnog mladog čovjeka.

U takvu karakternu dijagnozu uklopila se i svojevrsna identitetska nadgradnja kada mu je susjeda Eva — Eva-neni, kako su je zvali — po prvi puta ispričala i razjasnila tko je točno bio njegov otac, mađarski socijalist Lajoš Koroši, i usadila mu neku vrstu nacionalne samosvijesti učeći ga mađarski. Iako svjestan etnosa svoje majke i njene strane obitelji, Kalman je s veseljem prihvatio tu činjenicu jer je bila novost i otvarala mu obzor prema svježim i uvijek novim mogućnostima tumačenja samog sebe kroz razmišljanja o mističnosti lika svog oca i njegove nepoznate sudbine. Poznavanje mađarskog jezika stvar je samopoštovanja svakog pripadnika tog naroda koji živi u dijaspori. U obližnjem selu Bezdanu, a pogotovo u Kupusini, postoje čitave generacije koje do dana današnjeg nisu naučile ni riječi ovog našeg jezika i znaju govoriti isključivo mađarski. U Sigi su takvi slučajevi bili iznimno rijetki, iako je svaka mađarska obitelj unutar svoja četiri zida govorila isključivo mađarski. To poznavanje mađarskog jezika Kalmanu će silno koristiti za vrijeme mađarske okupacije Bačke tijekom Drugog svjetskog rata.

I evo nas, konačno, u jeseni godine tisuću devetsto trideset i šeste, kada Kalman Gubica kao šesnaestogodišnjak stupa na radno mjesto koje će uvelike obilježiti ostatak njegova života i odrediti njegovu sudbinu. Do tog trenutka posao seoskog dobošara, bubnjara ili birova, kako se dobošare nazivalo u Sigi, obavljao je Mata Šimunov. Ali Mata je te jeseni pao u bolesničku postelju iz koje su ga ubrzo iznijeli i odnijeli na groblje. Anton Klet, u nadi da će tako zauvijek okončati pritisak koji je na njega vršila Eva-neni, istoga se časa dosjetio Kalmana i odlučio učiniti sve da ga se tamo postavi. Prvo je otišao seoskome knezu, tada je tu funkciju vršio Stipan Francuz, i založio sav svoj ugled kako bi knez pristao zaposliti Kalmana na to, najčešće doživotno radno mjesto. Dobošari su, bar oni koji su se na radno mjesto „primili“, svi do reda bili osobenjaci. Bila je potrebna određena doza gotovo glumačke potrebe za pokazivanjem i taštine koju ona nosi da bi se pojedinac uspješno prilagodio poslu dobošara. Ta potreba i taština bile su nužne kako bi dobošar razvio volju, apetit. Beskompromisnu, silnu volju i upornost, koja ne može biti bez uporišta, bez pokrića, koja mora pijana, bolesna, umorna i snena, po kiši, snijegu, mrazu i žezi obilaziti svojih dvanaest seoskih križanja, bubnjati i izvikivati novosti. Anton je relativno lako pridobio kneza za svoju ideju i preostalo je samo uvjeriti Kalmana, a to će biti, rezonirao je Anton, laka zadaća, jer taj mali je gladan ugleda poput kakva razbaštinjenog sina, uvjerenog da je sudbinski oštećen, da mu svijet duguje, i spremnog na sve kako bi dobio

ono što mu, po njegovu mišljenju, pripada. I bio je u pravu. Isprva se Kalman malo zamislio i nabrao čelo, ali kada mu je Anton, ispravno pročitavši njegove misli, rekao da mu nitko ne brani da odlazi u „Linjak“ u svoje slobodno vrijeme, Kalman se razvedrio, pa čak i sasvim djetinjasto uzbudio, te počeo hodati lijevo-desno, naelektriziran tremom. Hvatao se za kosu, zadovoljno smijuljio, stisnuo ruku Antonu Kletu, a zatim ga čak i zagrlio pa otrčao u „Linjak“ obavijestiti o svom nenadanom velikom uspjehu. Uz prasak je otvorio vrata i bez zastajkivanja se, uzdignuta kažiprsta, uputio prema krčmaru Ečiki tražeći da mu se otvori dug jer želi počastiti prisutne. Nakon što mu je razjašnjeno, Ečika nije puno oklijevao jer je posao dobošara donosio lijepu i sigurnu svotu te nije bilo prevelike opasnosti da dug neće biti vraćen. Naravno, plaća dobošara nije bila takva da bi se netko obogatio, kupio kuću ili naprosto namaknuo poveliku sumu, ali u društvu siromašnih i skromnih seljaka kojima često ni glad nije bila strana, solidna i redovita svota novca bila je ravna bogatstvu. Obijesno se opijao čitavu noć, častio drage i nedrage, bez ikakvih kočnica uzdizao samog sebe, djelomično ohrabren alkoholom, a djelomično svojim novim društvenim položajem. Nikoga se više nije bojao jer je postao dio vlasti. Potpuno marginalan u toj konstelaciji, ali ipak dovoljno važan da i njega štite seoski narednik i njegovih šest pandura, kao i svako drugo „službeno“ lice. U jednom je času sjedio nasred „Linjaka“ i gotovo plakao od sreće. Promatrao je sva ta strašna lica koja su mu toliko dugo ulijevala strah: bradata, krezuba, mutna lica, kao i ona još strašnija — obrijana i hladna — lica švercera, bezizražajna lica nekolicine sakatih veterana Prvog svjetskog rata, prepredena lica riječnih kapetana i nespretno i zlokobno nacerena lica smutljivaca koji su povremeno vraćali, nakon što ih mjesecima ne bi bilo, a o kojima nitko nije znao baš ništa. Svi su oni sada za Kalmana bili samo skup nagužvanih maski koje mu više ni na koji način nisu mogle prijetiti.

Prvog dana, onako jezivo mamuran, uopće se nije pojavio na novom poslu, iako su ga u zgradi općine čekali Anton Klet i stari seoski dobošar Marko Kolar, koji je bio blagoslovljen, ili proklet, neobično dugim životom pa je nakon umirovljenja doživio da je morao obučavati za službu ne samo svog nasljednika, pokojnog dobošara Matu Šimunova, već i nasljednikova nasljednika. Ali uz vječito dobru volju Antona Kleta, i taj je incident izglađen pa je Kalman Gubica ipak postao seoski dobošar. Očekivano ili ne, pokazao se vrlo talentiran za svoj novi posao i obuka je trajala neobično kratko. Odnosno, to je možda bila i sasvim subjektivna Kalmanova procjena jer je nakon tri dana obuke već zauzeo nadmen stav prema svom ostarjelom učitelju, koji je jedva dočekao te prve znake samovolje kako bi se povukao u sigurnost svoje staračke rutine. Pa ipak, zamjerki na Kalmanov rad nije bilo. Bio je glasan,

jasan, upečatljiv i sa svojevrsnom sklonošću k improvizaciji; što će reći da je u dnevne vijesti znao ubacivati pokoji komentar na kraju. To je, primjerice, zvučalo ovako:

Daje se na znanje!

Naređenje pekarima da cijenu kruha snize s tri na dva i pol dinara.

Izveštaj zdravstvene službe kaže da se u Sigi služimo preplitko kopanim bunarima. Odlučeno je da nam treba dvadeset i pet Norton bunara dubokih od osamnaest do dvadeset i trideset metara.

Javljeno!

Pa bi šeretski dodao, pomalo drugačijom, prisnijom dikcijom:

Samo je ostalo da se još dogovorimo ko će to iskopat!

Onda bi uzjahao bicikl i uputio se prema preostalih jedanaest križanja, ne gubeći ni trunke entuzijazma i elana, i izvikujući svoje, uvijek s istim žarom. Ispočetka ga je malo mučilo bubnjanje. Iako mu je rečeno da se s tim ne mora zamarati, da je dovoljno udariti palicama nekoliko puta o doboš, on je po cijele dane vježbao kako bi proizveo ritmički pravilan rafal, a to je ipak zahtijevalo malo vježbe i dobru koordinaciju pokreta. Bubnjao je po svom dvorištu pompozno paradirajući i pokazujući dotad neviđenu upornost i volju. Naime, iako je ispočetka puno griješio, nijednom se nije uzrujao i odbacio čitavu stvar uz glasne psovke. Hitro je i s lakoćom prelazio preko neuspjeha, otpočinjući uvijek iznova, neumorno — gotovo s osmijehom — sve dok nije dobio pravilan, brz i glasan zvuk doboša.

Bicikl je bio još jedna stvar koja je Kalmanu u sklopu novog namještenja dodavala dašak glamura. Naime, taj bicikl Seoske kuće bio je jedini bicikl u Sigi. Možda je Vamošer, ili neki drugi veleposjednik, imao na svom imanju bicikl, ali sasvim sigurno nitko od njegove obitelji, a pogotovo ne on sâm, nije paradirao tim biciklom po blatnjavim ili prašnjavim ulicama Sige. A kako bivšem dobošaru Mati nije bio zanimljiv i ulijevao mu je strah, tako je Kalman bio prva i jedina pojava koja je jurila selom na toj plemenitoj napravi. Doduše, trebalo mu je par dana i nekoliko bolnih modrica da svlada vožnju, ali o odustajanju opet nije bilo ni primisli. Vrlo se brzo osjetio dovoljno slobodnim da bicikl prestane vraćati u Seosku kuću nakon obavljena posla, već je neprestano bio na njemu, pijan i trijezan, noću i danju.

U tih prvih par mjeseci svog namještenništva, Kalman je sasvim slučajno, zahvaljujući biciklu, stekao nerazdvojnog prijatelja: psa Tozu. Taj tada još neimenovani pas lotalica, jedan od brojnih u Sigi, jednog se dana tiho pridružio Kalmanu u vožnji. Hodao je uz njega i opčinjeno

promatrao to ljudsko biće na dva kotača kako krivuda cestom, muči se da održi ravnotežu (sasvim trijezan!) i nespretno pridržava volan — ali ipak se čudnovato kreće. Kalman ga je nekoliko puta pokušao potjerati — m'rš, briši! — čak je dvaput sišao s bicikla i zatoptao prema njemu, ali Toza se nije dao. Nije djelovao nimalo uplašeno, bicikl ga je toliko impresionirao da se samo povukao nekoliko metara pa se opet vratio i nastavio ga pratiti. Čim je Kalman postao malo spretniji i brži, Toza je postao još zainteresiraniji jer sada više nije običnim korakom pratio nespretnog vozača, već je mogao i sasvim lijepo potrčati, što je čitavu stvar učinilo još zabavnijom. Nakon tih početnih neuspješnih pokušaja da ga otjera, Kalman je odlučio da će ga naprosto ignorirati. Ujutro bi ga pas dočekao pred kapijom, ali ga Kalman ne bi ni pogledao, sjeo bi na bicikl i zaputio se svojim poslom. Prestao se osvrutati iako je dobro znao da ga Toza prati; kada bi zastao na nekom križanju i zabubnjao, pas bi smireno sjeo ili legao kraj bicikla i promatrao ga čekajući da završi svoj mali nastup. A kada bi nakon obavljena posla otišao u „Linjak“ i ostavio bicikl naslonjen na desetak metara udaljenu topolu, Toza bi opet legao kraj bicikla i čekao ga ondje sve dok u neko gluho doba Kalman ne bi isteturio iz čarde. Nerijetko je bio toliko pijan da je bicikl morao gurati, ali ni to ne bi narušilo Tozinu predanost pa bi svejedno koračao uz bicikl, povremeno pogledavajući u Kalmana, sve dok ovaj ne bi zatvorio kapiju pred njim. Toza bi tada sjeo, nekoliko se puta nervozno promeškoltio u sjedećem položaju, zijeovno te se sklupčao uz kapiju i zaspao. A sutradan bi ponovili sve ispočetka. Tako su stvari izgledale sve do siječnja trideset i sedme godine. Događaj koji je promijenio taj odnos odigrao se jedne hladne noći dok je Kalman vodio pijanu raspravu u „Linjaku“. Taman je napravio još jednu od tako mu dragih pompozniha dramskih pauza, kada se vani začuo snažan lavež, režanje pomiješano s uspaničenom ljudskom vikom. Svi su uzbuđeno izašli iz čarde i ugledali Tozu s nečijom nogavicom u čeljustima kako sad već sasvim smireno sjedi pored bicikla i gleda u Kalmana. Sam bicikl bio je polegnut na zemlju nekoliko metara od stabla topole na koje ga je Kalman kao i uvijek prislonio. Toza je tada dobio veliku porciju gulaša, kao simbolično priznanje i prihvaćanje, ali i skrbnika i mjesto u Kalmanovoj kući, odmah do kreveta, što samo pokazuje koliko je Kalmana užasnula mogućnost gubitka tog praktičnog prometala. I tako je taj seoski novum — svjež, mlad dobošar na biciklu, sa psom koji ga prati — polako postajao još jedna sasvim obična stvar u svakodnevicu Sižana.

Ostaje još spomenuti i događaj koji se značajno ugradio u ionako pomalo groteskan mentalni razvoj Kalmana Gubice, a koji spada u nevino razdoblje, prije velikih lomova koji će zadesiti i Kalmana i gotovo čitav svijet. Dogodilo se to dvadeset i devetog lipnja trideset i devete godine, na dan seoskog proštenja. Ima nečeg raskalašenog u tom danu, nečeg ekscitirajućeg, pa se ljudi,

mahom muškarci, do kasnih večernjih sati više ne daju prepoznati. Sve počne jutarnjom misom, što je i red jer se radi o crkvenom danu. Ali već se tada, prije povratka kući na ručak, svraća u bircuze i počinje piti. Nakon ručka, u kasno popodne, svi odlaze prema razapetim šatorima sa živom muzikom kraj nogometnog igrališta, ringišpilima, prodavačima alvi i šećerlema. Djeca i žene drže se onog bezazlijeg dijela programa, jedu sladoled, piju limunadu, kabeso i kraker. Odrasli muškarci bacaju karike na boce, pucaju u limenke, kartaju ili pak obilaze one opsjenare što pod tri naprska stavljaju zrnce pa ga ti pronađi. Ali na kraju obično završe u jednom od desetak prostranih šatora, piju ozbiljna pića, jedu i lumpuju uz muziku. Popodne se najavljuje večernji program: kazališne i kino predstave, cirkuske točke, i te godine nešto specijalno: nastup somborskog snagatora Ištvana Pište Nađa. Na jednostavnoj i sporoj seoskoj zaprezi stajao je Nađ obučen u pomalo komičan uski kostim, napinjao mišiće i povremeno svijao kakav komad željeza. Svakih desetak minuta pomoćnik koji je stajao uz njega pozamašnim bi čekićem razbio kamen na Nađevoj glavi. Uz zapregu je hodao Kalman, pompozno bubnjao i najavljuvao: „Pišta Nađ, jak čovjek iz Sombora, prvak Balkana u hrvanju, učesnik berlinske Olimpijade, večeras u Sigi pokazuje što zna i umije. Navali, narode, navali, samo jedan dinar!“ Međutim, sam Kalman nije navečer išao gledati Pištu Nađu. Isprva je planirao na kino predstavu, ali onda je u posljednji tren najavljena kazališna trupa iz Njemačke koja će nastupiti u bircuzu Kate Lorbah. Kalmana je poput magneta privlačila mistika glumačkog poziva. Kod filma je to ipak bilo ograničeno, ali kod kazališnih predstava stvar je dobivala punu raskoš: živi glumci sa svojim orošenim čelima, mirisima, krekanjem zglobova, dahtanjem i šmrckanjem, a o organskim kvalitetama govora da i ne govorimo! Situacija s Nijemcima tada je već bila složena. Iako u Sigi nije bilo velikih trzavica i dobar dio Nijemaca nije se dao impresionirati, jedna skupina okupljena oko lokalnog Kulturbunda pronašla se u viziji njemačkog nacionalsocijalizma. A bircuz Kate Lorbah upravo je bio mjesto gdje su se ti i takvi, nerijetko s nacističkim simbolima, okupljali i slavili sami sebe. Pitanje je koliko je sama Kata Lorbah vjerovala u novu ideologiju Reicha, ali njezin suprug, birtaš Johan Lorbah, još se prije godinu dana odazvao zovu domovine i po svoj je prilici sada radio na prikupljanju vojnog znanja u jednom od centara za obuku Schutzstaffela. Nestat će negdje na Istočnom bojištu već u zimu četrdeset i prve. Njegova supruga Kata bila je krupna, ali skladna i zanosna žena. Putena u svojoj raskoši, ali snažna i stroga, sposobna i racionalna, pa se pokazala uspješnijom birtašicom od svog avanturistički nastrojenog supruga, s kojim ionako, u romantičnom pogledu, nikad nije dobro stajala. Brak je bio gotovo pa dogovoren, ona je bila znatno mlađa, a ni djecu nikada nisu dobili.

Ideologije u Sigi gotovo nikada nisu imale zapaljivi potencijal. Ta šačica nacionalsocijalista koja se okupljala kod Kate nikada nije postala nasilna; barem ne prije rata. Povremeni verbalni šovinistički ispadi bili su njihov maksimum, a čak ni u takvim trenucima njihovi nenjemački susjedi nisu ih uzimali za ozbiljno. Tako da nije bilo pretjerano neobično što se Kalman odvažio doći na predstavu kod Kate Lorbah. Nekoliko znatiželjnih pogleda bilo je sve što je morao istrpjeti prije nego što je Kata upitno kimnula glavom prema njemu, na što je on kratko i jasno odgovorio: „Pivo.“ Kata ga je još nekoliko trenutaka strogo promatrala, pogotovo nakon što je odložila čašu piva pred njega, ali onda se okrenula i vratila discipliniranju nekolicine glasnih i pijanih mladih nacista koji su skakutali oko šanka. Kalman je otpio piva, zapalio cigaretu i zagledao se u skromnu rekvizitu predstave poslaganu oko stolica u jednom kutu, sada očišćenom od stolova za potrebe pozornice. Uskoro su na tu improviziranu pozornicu izašli dva glumca i tri glumice i odigrali neki komorni komad na njemačkom. Kalman nije razumio ništa osim povremenog germanizma koji bi izronio iz kotrljajuće mase nepoznatog jezika koji ga je opkolio. Predstava je trajala tri četvrt sata, nakon čega su se nasmiješeni glumci poklonili uz glasan pljesak i zvižduke okupljenih. Poseban pljesak dobila je nježna, mlada glumica čije je lijepo lice porculanskog tena razoružalo sve prisutne. Kalman ih je čitavo vrijeme promatrao i slušao poput egzaltirana prvopričesnika. Nakon predstave je iskoristio nastalo uzbuđenje i iskrao se u skladišnu prostoriju Katina biruza koju su glumci koristili kao garderobu. Njih petero uzbuđeno je grajalo po skladištu, polugolo i raščupano. Kalmanovo prisustvo ih je blago prenulo, glumice su diskretno prekrile višak ogoljene kože, međutim, nije bilo straha: prizor hipnotiziranog obožavatelja razrogačenih očiju koji nervozno krši šake čak ih je dodatno odobrovoljio, kao da pred sobom gledaju kakvu rijetku životinju. Kalman je bio u ekstazi: evo ih, tu pred njim, kao da su sišli s filmskog platna. Baš onako drugačiji, nerazumljivi i strani svjetski ljudi čiji je posao (jesu li svjesni?) gotovo isti kao i njegov. Iskoristio je manire traljavo usvojene s filma, prišao svakom od njih, značajno ih pogledavši u oči, i džentlmenki im poljubio ruku, i muškarcima i ženama. Družina se silno zabavljala i smijuljila, jedino što je Kalman uspio čuti prije nego je Kata Lorbah ljutito otvorila teška drvena vrata, bilo je: „Wunderbar!“

Nakon što ga je potjerala iz skladišta, Kata nije od toga pravila preveliki problem — čim je izašao, prestala je s vikom i zatvorila vrata. Međutim, strogi pogled kao da se nekako zadržao na njemu i svaki put kad bi susreo njene oči srce bi mu se penjalo u grlo. „Koji mi je sada vrug“, mislio je Kalman, „zašto cvikam od sisate birtašice?“ Taman kada je pomislio kako bi mu baš sad odlično došlo piće, Kata Lorbah se uputila k njemu s novom čašom piva u ruci. Kalman je

otvorenih usta prihvatio čašu i sasvim blizak pogled njenih plavih očiju i sve ga je to još više uzбудilo; nekako kao da je već sasvim zaboravio i predstavu i glumce i jedino što mu je još preostalo bilo je da zalije suho grlo svježim pivom i ostane čvrsto sjediti. Nakon pola sata ohrabrio se i otišao po novu čašu koju mu je Kata s druge strane šanka odlučno pružila, priloživši uz nju i čašicu rakije koju je Kalman odmah pred njom ispio, prihvaćajući, ni sam ne znajući zašto, njenu igru gledanja. Vratio se za stol i s nelagodnom ustanovio da ima erekciju.

Uskoro su u bircuzu uz Kalmana i Katu ostala još samo dva mlađahna nacista za šankom. Tada su iz skladišta izašli već skoro zaboravljeni glumci pa je Kata naredila ovoj dvojici da ih odvedu u smještaj koji im je osigurala u kući lokalnih trgovaca njemačkog podrijetla. Glumci su uz osmijeh mahnuli i izašli za mladićima. Čim su se zatvorila vrata, Kata ih je oprezno zaključala. Spremila je ključ u pregaču i, hodajući prema skladištu, pogledala Kalmana i dobacila: „Dođi.“ Uхватила ga je panika. Uplašeno je gledao u mračno grotlo skladišta koje je ostalo prijetiti nakon što je Kata ušla i ostavila otvorena vrata. Nije mogao pomaknuti noge. Nakon nekoliko trenutaka iz grotla je provirila njena glava i glasno rekla: „Šta čekaš? Dolazi vamo!“ Nekako je ustao i oteturao u mrak pokušavajući uhvatiti dah. Tek kad je ušao, shvatio je da mrak nije potpun, negdje u kutu svijetlila je slabašna petrolejka. Onda se iznenada pred njim stvorila Kata, i dalje u suknji ali obnaženih grudi. Velike, bijele, zaobljene dojke blistale su pred njim po prvi puta. Ostao je stajati ispred nje potpuno paraliziran. Nije mu ostavila previše vremena za razmišljanje jer ga je čvrsto uхватила za bolno ukrućen ud i počela ga potezati u pravilnom ritmu. Nemoćno i otvorenih usta promatrao je njeno ozbiljno lice dok mu je tijelo prožimao sitni tremor. Potom ga je pustila iz ruku, okrenula se i prislonila ne neke drvene sanduke pune praznih boca, zadigla suknju pokazavši mu svoju oblju, bijelu stražnjicu i rekla: „Ajde.“ S obzirom na to da je pred njim stajalo njegovo prvo seksualno iskustvo, čak je i Kalmanovo disanje bilo nespretno. Prišao joj je, ali ipak ga je sama morala rukom usmjeriti. Čim je zavrtjela stražnjicom i odredila ritam, počela je zadovoljno stenjati govoreći: „Gade. Prljavi gade.“ Iako utopljenog u bujici zadovoljstva i ekstazi čula, Kalmana su njene riječi presjekle poput mača. Upivši ih, mogao je jasno osjetiti kako se kompletno zadovoljstvo njegovog tijela, pojačano impulsom poniženja, survava poput bujice prema mošnjama i nestaje negdje u vrelini Katine puti. Dok se Kata oblačila, on je brisao orošeno čelo i smijuljio se kao maloumnik. Gledao ju je kao nakon velike spoznaje, kao da je prvi put vidi, gotovo zaljubljen, spreman na sve, i nije se prestajao cerekati. Iskreno i glasno, zadovoljno, zavodljivo. Kata ga je uхватила za rukav, izvukla iz skladišta i pokazala mu izlazna vrata. „Napolje“, rekla je. Nije se činilo kao da je taj smijeh iritira, po svoj bi prilici isto postupila i da se nije cerekao. Kad je otključala vrata,

pokušao ju je poljubiti, još uvijek zakapčajući hlače i pokušavajući doći do daha uslijed smijeha. Samo ga je izgurala iz skladišta i za njim zaključala vrata. Na ulici je bilo mračno i tiho. Tek u daljini potmuli zvuk neke muzike. Nigdje nikoga, samo je Toza čuvao bicikl naslonjen na drvo. Podigao je i nagnuo glavu pokušavajući odgonetnuti, nekom svojom pasjom pameću, razloge smijeha koji je odzvanjao ulicom. Kalman je te večeri bicikl gurao do kuće. Toza se nije bunio, pratio ga je, neprestano pokušavajući odgonetnuti njegov neutaživi cerek, i činilo se da ga po prvi put više zanima Kalman nego bicikl.

Kao mnogi prije njega, i Kalman je morao platiti skupu cijenu strasti. Nakon one kazališne noći kod Kate Lorbah, posjetio ju je još desetak puta. Došao bi, sjeo i naručio piće. Kata bi ga poslužila, ali ga ne bi ni pogledala. Međutim, on bi strpljivo čekao fajrunt, šutke za svojim stolom, i stoički trpio podbadanja nekolicine seoskih nacista, koji bi se u određenom trenutku negdje pokupili za svojim mutnim poslom, a on bi ostao sam s Katom. Ona bi ga, naposljetku, opet pozvala u skladište, ponudila svoju lunoliku stražnjicu i naplatila se uvijek istim, uvijek jasnim riječima: „Gade. Prljavi gade.“ Pa ga opet, isporučivši mu čudnu mješavinu poniženja i zadovoljstva, izbacila na ulicu bez objašnjenja. Sve dok ga jednog dana, jednako tako neobjašnjivo, nije počela izbacivati van uskraćenog i neponiženog. Kalman je rezonirao kako se možda radi o nečem privremenom pa je nastavio dolaziti, ali osim posluženog pića ništa drugo nije dobio. Početna zbunjenost pretvarala se u šok, šok u nevjericu, razočarenje i tugu. Naposljetku je sasvim prestao odlaziti u njen bircuz, ali se još dugo, gotovo svake večeri, znao provozati ispred njenih prozora i potajice, perifernim vidom, zagledati kroz njih.

U to vrijeme zaljubljenosti i otkrivanja seksualnosti Kalman je slabo zalazio u „Linjak“. Ponekad bi navratio, ako tu večer nije planirao do Kate, ali je šutljivo i samodovoljno stajao za šankom, ne sudjelujući u dobacivanjima, prepirkama i bilo kakvim interakcijama, pa su se svi zabrinuli za njega. Na upite bi samo samouvjerenom odmahivao rukom, ispijao piće i odlazio. Kasnije, kada ga je Kata prestala pozivati u skladište i kada je kraj postao izvjestan, ponovo je počeo redovito dolaziti, i dalje se držeći povučeno, ali ovog puta bez one samouvjerenosti i mira, već šuteći sumorno i teško, opijajući se do ludila. Pored muke odbačenog, shvatio je da je Kata probudila nešto u njemu što se više ne da uspavati, pa se počeo pohotno okretati za mnogim ženama, s puno konkretnijim idejama od onih koje je imao prije nego što je upoznao Katu Lorbah. Počeo je posjećivati žene lakog morala u okolici — Čopavu Maricu koja je šepala na lijevu nogu, Ciganku Sabinu koja se podavala za brašno i druge namirnice — ali korpulentnu Njemicu nije tako lako izbacio iz glave. To se najbolje manifestiralo onda kada bi ga, ni sam se ne sjećajući kako, jutro dočekalo usnulog pred njenim vratima. Primijetila bi ga kada bi izašla

pomesti pred kućom. Prvo bi pažljivo pomela oko njega i prije odlaska ga zalila kantom hladne vode. Probudivši se, Kalman bi samo čuo zatvaranje vrata dok bi uspaničeno brisao vodu s lica. Zavodila ga je ideja da ga vodom ipak nije zalila ona već netko treći, zlonamjeran, ali je vrlo brzo donio jednu od mudrijih odluka u svom mladom životu: da se oko cijele stvari ne bi trebao lagati.

U ranu jesen te iste četrdesete godine, na nasipu kojim se vraćao iz šest kilometara udaljenog Bezdana gdje je usred bijela dana posjetio čuveni kupleraj gospođe Eržike, uhvatilo ga je strašno nevrijeme. Čvrsto je držao volan bicikla i napinjao se okretati pedale uz vjetar, dok je uznemireni Toza lajao kraj njega. Negdje kod sižanskog brodogradilišta, dakle već blizu sela, nebo su prošarale munje, a gromovi su postali toliko glasni da se Kalmanu činilo kako mu se trese utroba. Nekoliko trenutaka prije nego što se spustila obilna kiša, vjetar je postao neizdrživo jak pa je Kalman bio prisiljen sići s bicikla i gurati ga. Uplašeno je trčao uz bicikl, ni ne sluteći zašto Toza sve glasnije i žešće laje. Taj iritantni lavež nije prestao ni kada je Kalmana nekoliko trenutaka kasnije jedna munja pogodila direktno u glavu i odbacila ga nekoliko metara od bicikla, ostavljajući ga da se dimi pod prvim kapima kiše. Toza je lajao još satima, sve dok Kalmana nije pronašao jedan paor s konjskom zapregom, koji jednako tako nije uspio umaknuti oluji. Pomalo uplašeno i oprezno utovarao je u kola otromboljenog Kalmana i njegov bicikl, ostavivši Tozu da zabrinuto trčkara uz njih sve do sela.